

Pe scenă sau colindând prin sat? Măștile de Anul Nou, la Țibănești (Iași), 2015 (I)

Astrid CAMBOSE*

„La noi în sat toată lumea iese, și bătrîn, și tînăr. Cînd audi muzica... sî dé Dumnezău s-aveț *ferisirêa* [subl. n.] vrodată – cîn știi cî s-o-mbracat [Capra], di la douăsprîzășî, lumêa-î pi drum tătî! Păr-sî pleacă cu alaiū. [...] D-eișia și pîn' la Țibăneșt' cîntî și joacă Ursu și Ursaru. Merg ȝamini cu dînșii; feti, băieț, toț sî duc, șaizăș'-șaptizăș' di inș, pân' la o sufî, sî duc. Pi triizășîunu, la orili doîsprîzășî, sî dé Dumnezău sî vă vād cu mașîna dumnevoastră” (inf. Constantin Timofte, Tungejei, com. Țibănești, Iași).

Keywords: *Romanian contemporary folk traditions; New Year's Eve feast; mask carolling*

Sărbătorile de iarnă sunt dominate de obiceiul colindatului, în toate formele lui. *A colinda* însemna, în limba veche, a aduce ofrande sau daruri¹, iar soroacele stabilite pentru acest scop, Paștele și Crăciunul, s-au menținut până în prezent ca ocazii când se duc daruri materiale și simbolice (urări), obiceiul putând fi însoțit sau nu de muzică sau de cântece specifice. G. Pascu ilustra informația despre acest sens arhaic al verbului *a colinda* (preluată din *Arhiva istorică* a lui Hasdeu) cu documente de secol XVI: „Coloniștii vor fi datori a oferi chinezului [cneazului] de două ori pe an darul sau *colinda*, și anume la Crăciun găine și turte, iar la Pasce ouă și turte” (*Copia privilegiului asupra chinezatului din satul Swinniacz*, 1541, apud Pascu 1910: 82), de două ori pe an, la Crăciun și la Pasce, cu *colindă*” (*Privilegiul lui Petru Kmita, comite polon, pentru Ion Românul*, 1537; *ibidem*: 84).

Mască de Moșneag, Țibănești (Iași). 31.12.2015, fotografie A. Cambose

* Institutul de Filologie Română „A. Philippide” – Filiala din Iași a Academiei Române, Iași, România (astrid.iasi@yahoo.com).

¹ Există și astăzi obiecte simbolice numite *colinde* (în județul Alba, de pildă, niște nuiele de salcie împletite), care se poartă de către colindători și din care o parte li se lasă gazdelor, la plecare, ca daruri.

Datina colindatului se păstrează până astăzi sub două mari forme: profană și religioasă. După o clasificare a lui Petru Caraman, „la români [...] avem șase feluri de colindări de tipul profan, foarte distincte:

- I. Colindatul propriu-zis, al flăcăilor și oamenilor în vârstă, care are loc în noaptea dinspre Crăciun, deși pe alocurea și în zilele Crăciunului;
- II. Colindatul copiilor [...] (în ajunul Crăciunului);
- III. *Plugușorul*, colindat cu caracter agrar și legat exclusiv de Anul Nou;
- IV. *Umblatul măștilor*, care adesea se atașează la *Plugușor*, adesea la *colinde*, de obicei de Anul Nou [subl. n.];
- V. *Vasilca*, datină în uz la țiganii din România, foarte răspândită în trecut, astăzi se pare cu totul stinsă;
- VI. *Sorcova*, cu care umblă copiii mici de la 3 la 9 ani, în dimineața de Anul Nou (Caraman 1983: 7–8).

După Petru Caraman, ca și după alți autori, jocurile cu măști și teatrul haiducesc se înscriu, de asemenea, printre formele datinei colindatului, alături de colinda copiilor sau a cetelor de feciori.

În comuna Țibănești (Iași) se practică mai multe feluri de a colinda: se fac urări, versificate ori de tip formulă verbală simplă, se duc cunoscători și mai ales rudelor daruri și ofrande simbolice, se cântă colinde, se umblă cu *Plugușorul* sau cu *Plugul bisericii*, se ia parte la alaiul *Caprei* de Anul Nou sau se însoțește acest alai pe drumul dintre case și sate. Colindele cântate sunt în special religioase, de origine cultă, iar datina de a anunța astfel nașterea lui Hristos o împlinesc mai ales copiii, care practică pe alocuri și descolindatul, în caz că găsesc porțile legate la unele gospodării: „Li cam lua poarta. Li lua poarta ș-o dușe în altă parti”². În urmă cu două-trei decenii încă mai era practicat colindatul însoțit de cântecele numite colinde și de Anul Nou, ca și la Crăciun³ – informația a fost confirmată și de soția preotului dintr-un sat al comunei Țibănești, care ne-a mărturisit că ea a contribuit major la dispariția colindelor cântate de Anul Nou și că i-au trebuit ani buni ca să-i determine pe săteni să renunțe la obiceiul („neconform” cunoștințelor despre folclor ale unui intelectualul mediu) de a colinda în ultima zi a anului.

De la Crăciun la Bobotează, sacrul este mai intens decât în orice altă perioadă a anului și totul este reluat în mod simbolic de la (un nou) început. Crăciunul popular/țărănesc moștenește, se pare, o seamă de elemente din fondul cultural și religios anterior. Astfel, după Petru Caraman, de la Saturnaliile romane se menține până în zilele noastre apetitul pentru ospete, veselie, excese și ștergerea diferențelor sociale. Străvechi sunt și practici precum: tăierea rituală a porcului, travestiurile și măștile, semănatul cu boabe de cereale, lovirea simbolică cu mlădițe înverzite – *strenae/sorcova* – pentru sănătate și fertilitate. De la Calendele lui ianuarie, păstrăm caracterul de *omen* a tot ce se întâmplă atunci, colindatul și urările reciproce, vrăjile și magia augurală, belșugul de pe masă, ca anticipare a bogăției din noul an, împărțirea de daruri (vezi Caraman 1983: 345 ș.a.). De la sărbătoarea zeului oriental Mithra (*Dies Natalis Solis Invicti*), ținută pe 25 decembrie, s-au preluat elemente ca: ardererea butucului în noaptea de Crăciun, roțile de foc (solare) rostogolite de pe dealuri, colacii în formă de cerc. De la antice sărbători ale morților, cum ar fi

² Inf. Constantin Segneanu, Tungeji, com. Țibănești. Iași.

³ Inf. Gheorghe Tăbușcă, Tungeji, com. Țibănești. Iași.

Compitalia și Larentalia, avem Moșii de Crăciun (cu „pomana din mână” dusă de gospodine pe la vecini de sufletele morților familiei), colindele înfipte pe morminte în Oltenia, tămâiatul morților (eventual și cu *zăurit* – strigatul Zorilor la ferestrele caselor cu mort recent, în Oltenia), pomana porcului, colacul și apa de pe mesele din Ajun în Bucovina, puse pentru sufletele morților casei, coliva, darurile primitive din bucatele de Crăciun și credința generală că în nopțile dintre Crăciun și Bobotează se deschid mormintele.

Crăciunul creștin (Nașterea Domnului) era o sărbătoare variabilă până în secolul al IV-lea (354), când a fost fixat pe data de 25 decembrie, la Roma – de aici, confuzia populară cu nașterea lui Mithra, care a alimentat asimilarea lui Hristos cu *Sol Invictus*⁴. După cum se știe, Crăciunul a fost considerat Anul Nou al bisericii creștine până în secolul al XII-lea, iar la francezi și la ruși, chiar până în secolul al XVI-lea – de aici, poate, colindatul de An Nou și de Crăciun ca datină unică, despărțită ulterior în două ramuri. Actualmente, datina specifică numai Crăciunului este colindul cu Steaua. Cu Steaua se umblă în toate cele trei zile ale Crăciunului. Recuzita este o „veșci di sîti îmbracați cu hîrtii creponați, Maica Domnulu’ cu Isus Cristos ca icșanî,-n fași; di la sîti plăcî șasi cōarni, îmbracați în hîrtii creponați, iar”⁵. Specific numai Anului Nou este colindatul cu măști, preponderent zoomorfe, incluse în fragmente de coregrafie rituală și/sau de teatru popular.

Pe 31 decembrie, după ce se termină spectacolul organizat în centrul Țibăneștiului ca o întrecere între trupele de măști din satele comunei, participanții pornesc prin sate, ducându-se la casele unde se știe că vor fi primiți, și astfel are loc adevăratul obicei al colindatului în ajun de Anul Nou; unii dintre ei umblă ca să câștige cât să poată plăti „muzica” angajată, alții nu vin pentru bani, ci „de plăcere”, ca să mai cinstească cu gazda un pahar, cu urările convenite, întreaga sărbătoare fiind marcată de magia augurală. În noaptea dintre ani, după ce termină copiii de umblat prin sate cu Plugușorul lor însoțit de clopoței, dobe mici și buhai, încep gospodarii să colinde cu Plugul, acompianindu-se prin bătaii cu un ciocan într-un fier de plug adevărat:

La noi, după și tineretu din sat umblî cu Plugușoru, copii și tineretu, măi umblî gospodari. Vini gospodarⁱ la gospodarⁱ și spuni: «Băi cumătri, haî la cumătru!» Ș-apî ni luăm... Și la noi nu merzi cloputu; ieî un șer di plug și c-un șiocan și ti duși. La urat, cîn sî duși, în loc di clopoț ie un șier di plug, sî știi cî-s gospodari.[...] Și carî-o înșinzeu măi tari cu zînu, ișău diminițați – cîn copkii vinéu cu samanatu, și î ișău cu șeru șel di plug subsuorî și sî dușeu acasî (*idem*).

În prefața la lucrarea lui Petru Caraman, *Colindatul la români, slavi și la alte popoare. Studiu de folclor comparat*, Ovidiu Bârlea arăta că din răspunsurile la *Chesonarul linguistic* lansat de B.P. Hasdeu reiese că *Plugușorul*, obicei arhaic, probabil preistoric, bazat pe magia imitativă, se practica în secolul al XIX-lea în Moldova, Dobrogea și Muntenia răsăriteană – zone de influență slavă – și că lipsea din Transilvania; aceeași este situația și în prezent.

Cunoscătorii, indiferent de vârsta lor, se seamănă cu grâu, grăunțe, orez sau zahăr și își fac urări când se întâlnesc, în prima zi a noului an. „Sămănatu îi totuna cu Sorcova” (*idem*). Această primă întâlnire a fiecăruia cu membrii comunității are

⁴ Asimilarea se perpetuează și în fresca bisericească, de pildă la Mănăstirea Arbore (Suceava), sau la biserica Sf. Nicolae din Ribîța (Hunedoara), unde este înfățișat Hristos-Soarele.

⁵ Inf. Constantin Timofte, Tungujei, com. Țibănești, Iași.

valoare de *omen*, de aceea trebuie să se desfășoare sub semnul celei mai mari bunăvoințe reciproce.

Cele mai așteptate sunt însă alaiurile cu măști de Anul Nou. „În ažiun, atunși, vini tăti năjiilă-acolo!” (*idem*). Ca și în urmă cu decenii, și astăzi

[...] teatrul folcloric [...] se consumă întocmai unei colinde, repetându-se la gospodăriile celor vizați de ceată, pe măsura puterii de cuprindere dictată de timp (Adăscăliței 2015: 20–21).

Jocurile cu măști au avut continuitate în zona cercetată de noi (aflată la limita dintre județele Iași și Vaslui), actualmente prezentându-se sub forma simbiozei între elementul țărănesc autentic și contrafacerea de tipul celor promovate de festivalul folcloric socialist „Cîntarea României”. Am urmărit modul cum s-a desfășurat colindatul cu măști în satul Țibănești, din comuna cu același nume, pe 31 decembrie 2015. Prima parte a spectacolului dramatic a avut loc la amiază, în centrul satului, în fața autorităților administrative, pe o scenă amenajată în vederea acestui eveniment; fiecare „formație” și-a prezentat o parte din repertoriu, iar la sfârșit participanților li s-au acordat diplome și premii. Asistența a fost numeroasă. După cum arăta Sabina Ispas, asemenea „spectacole folclorice”⁶, oricâtă bunăvoință ar denota, nu reprezintă însă o opțiune de durată:

Nu se poate face conservare, păstrare și protejare a patrimoniului imaterial prin festival, spectacol, prelucrare sau exploatare turistică a valorilor culturale, nici prin cultivarea unor tendințe populist-tradiționaliste. El nu poate fi salvat decât în formă *genuină* [subl.a.], în cadrul natural în care s-a creat și a funcționat (Ispas 2012: 230).

Spectacol folcloric pe scenă, Țibănești (Iași). 31.12. 2015, fotografie A. Cambose

După reprezentație, „interpreții” s-au adunat la cârciuma din sat, unde s-a intrat, cu glume, pahare pline și licențe îndătinate de comportament și de limbaj, în

⁶ „Nu vom aprecia caracterul festivist și spectacular pe care îl manifestă azi «jocul caprei». Politica de «secularizare a mentalităților» și folosire a unor secțiuni ale colindatului pentru montaje scenice în cadrul festivalurilor și concursurilor folclorice, în ultima sută de ani, au dus la înstrăinarea membrilor comunităților folclorice și chiar a specialiștilor de sensurile fundamentale ale multor ritualuri și practici tradiționale, între care se află și colindatul” (Ispas, Brăiloiu 1998: 54).

atmosfera de sărbătoare populară, nestingherită de prezența niciunei oficialități. De acolo s-a pornit apoi colindul propriu-zis pe la case. Între timp, aceia dintre participanții la alaiuri care aveau de interpretat bucățile cele mai solicitante i-au așteptat pe ceilalți membri ai cetelor stând mai mult afară, în fața localului, fără să consume alcool.

*Trei Urși (doi adulți și un copil) și un Ursar, înainte de colind, la Țibănești (Iași).
31 decembrie 2015, fotografie A. Cambose*

Desfășurarea datinei a prezentat diferențe de la o gospodărie la alta, reflectând relațiile sociale intracomunitare, însă nucleul jocului a fost același la toate casele. Deși organele culturii socialiste au mobilizat decenii la rând trupele de colindători din sate, punându-le să „susțină” așa-zise spectacole folclorice ori spectacole de tip concurs în cadrul cărora li se regizau aparițiile, impunându-li-se să-și scurteze scenele dialogate, să-și ordoneze coregrafia etc., fondul anterior – în care erau adânc întipărite mișcărilor, cântecele, jocurile, cuvintele, gesturile, rolurile, și, subliminal, rosturile și freamătul specific alaiurilor cu măști, ca și acel tip de violență simbolică a întregului comportament ritual prin care oamenii știau să încheie un ciclu pentru a putea inaugura altul – nu s-a putut șterge din memoria colectivă. În calitate de cercetător, am avut parte de un adevărat spectacol înainte cu câteva luni de sărbătoarea propriu-zisă, spectacol (re)creat de ghidul nostru, localnicul Constantin Timofte, numai prin simpla descriere, cu lux de amănunte și cu citate ample, a modului cum se desfășura/ se desfășoară datina. Magia cuvântului a fost eficientă chiar și fără recuzită, fără restul participanților și fără muzică: tot jocul dramatic este prezent în mintea celui care ni l-a evocat într-o zi de vară, retrăindu-l, în anticiparea sărbătorilor din decembrie. Sătenii au o îndelungată „carieră” în jocurile cu măști. Mulți au făcut parte zeci de ani din alaiul *Caprei*, schimbându-și rolurile odată cu vârsta. Constantin Timofte, care are în prezent 88 de ani, a strâns o experiență fabuloasă în această privință. De la Căldărar, în copilărie, a ajuns Căpitan la *Jieni*:

Îeu, când m-am bagat prima dată Caldărar, am luat țol di-acasă ș-am făcut cort în drum. Și luam ardei di șii iuț, uscaț, și făsém [foc] cu pái – ca căldărării! Luam

șiocanu și, pi niști tigăi strîcati, bătém: „A-i...ja-ja! A-i...ja-ja!” Cari ȋrau mai mari ȋm dăde foc; nu luam țoali buni di-acası, cı mă bătė mama: „Vă dă foc vouı, sȋntet mititei!” (inf. Constantin Timofte, Tungujei, com. Țibănești, Iași).

Țeu ȋs Căpitan, di fapt, di triizăși-patruzăși di ani di zȋli (*idem*).

Haiducii/Jienii este o piesă dialogată de teatru popular cu text sudic (de remarcat faptul că și pronunția cu care se redau citatele este neaoș muntenească, dovadă directă a caracterului livresc al transiterii acestui spectacol) care a pătruns ȋn Tungujei la inițiativa unui administrator de pe moșia boierului local Pascal Zadic, prin anii '20 ai secolului trecut. Trei generații de localnici au ȋntruchipat lupta *bantei* lui Iancu Jianu, formată din doisprezece Haiduci, cu a Căpitanului (numit Nechifor, ȋn Tungujei, sau Bujor, ȋn Jigoreni), formată din Căpitan, Vânător, Roșior, Arnăut, Jıdan, Sultalina și un Turc.

Așa cum promisese, Constantin Timofte ne-a ȋnsoțit ȋn ziua de 31 decembrie 2015, fiindu-ne ghid, ajutându-ne să ne integrăm ȋn desfășurarea datinii și atenuând impresia de „străini” pe care, ȋn absența unui membru foarte cunoscut al comunității, am fi produs-o.

30 decembrie 2015, fotografie A.Cambose

ȋn comuna Țibănești, alaiul de Anul Nou se numește, ca și spectacolul dramatic corespunzător, *Capră*, dar mascoida propriu-zisă uneori lipsește, iar alteori, deși prezentă, nu se află ȋn prim-planul datinii. Cu toate acestea, numele a rămas, căci termenul Capra a desemnat, ȋn Evul Mediu târziu românesc, atât obiceiul „afurisit” de Biserica creștină, cât și mascoida de capră/țap, cea atât de asemănătoare cu ȋnchipuirile canonice ale Diavolului. Ȋncă mai există pe alocuri credința că aceia care umblă cu Capra sunt „spurcați” și nu au voie să intre ȋn biserică timp de 40 de zile după ce au participat la colind, iar unii preoți chiar nu ȋl primesc ȋn gospodăria lor pe cel mascat ȋn Capră (deși ȋi primesc pe restul membrilor trupei).

Mascoidă de Capră, Țibănești (Iași).

Așadar, Capra este un nume general pentru jocurile cu măști zoomorfe de Anul Nou, ȋn Moldova el fiind relativ sinonim cu termenul *alai*.

Autor al uneia dintre primele lucrări de specialitate privind manifestările dramatice folclorice, Vasile Adăscăliței sublinia, ȋn 1970, marea distanță existentă ȋntre privirea creatorului de folclor și cea a hermeneutului, distanță care determină

(și) mobilitatea conceptului de „teatru folcloric”⁷. Trasând câteva jaloane ale domeniului, el remarcă faptul că latura ludică și cea educativă, care primează astăzi în spectacolul popular prezentat în cadrul datinilor de iarnă, au fost precedate de un magism cu elemente totemice; caracterul aproape exclusiv masculin (pentru rolurile feminine practicându-se majoritar travestiul) și caracterul de colind întăresc ipoteza că jocurile cu măști și alaiurile de Anul Nou perpetuează practici propițiatoare arhaice. „Cele mai multe dintre piesele de teatru alai pot fi întâlnite într-o dublă formă de existență: ca simple jocuri dramatice cu măști [zoomorfe] sau cu reprezentări umane” – cum a fost cazul la Țibănești, în 31 decembrie 2015 – sau în formă evoluată, ca spectacole cu dialog (*ibidem*: 36). Jocurile dramatice cu măști zoomorfe, cea mai veche dintre forme, în care funcția magică inițială mai transpare încă, reprezintă „nucleul rezistent” al obiceiului. Pașii de dans alternează cu bătăi cu piciorul în pământ, sărituri (ale tuturor participanților la alai) și salturi înalte (ale Ursarului) menite să declanșeze magic fecunditatea pământului.

O bogată colecție de fotografii, înregistrări audio și manuscrise, acumulată prin strădaniile profesorului și etnologului Vasile Adăscăliței, se găsește la Vaslui⁸. În urma studierii timp de decenii a fenomenului, autorul citat propune următoarea taxonomie a jocurilor de iarnă:

1) Alaiuri:

- alaiuri concentrate în jurul unor jocuri dramatice cu măști animale (printre care sunt menționate Capra și Ursul)
- alaiuri concentrate în jurul unor jocuri dramatice cu măști umane (printre care se numără și Moșnegii, Caldarii, Ursarii, Arnăuții, Harapii, Turcii, Jidanii etc.)
- alaiuri provenite din evoluția unor datini și practici rituale (între acestea, Vălăretul).

2) Piese de teatru de influență livrescă și urbană (printre care se numără *Haiducii*, *Jienii*, *Bujor* ș.a.) (*ibidem*: 32–35).

Clasificarea propusă de Vasile Adăscăliței este operantă pe terenul cercetat de noi. Formația care colindă se numește local *bantă*. Contrar opiniei lui Vasile Adăscăliței – „Denumirea de *bandă* nu pleacă, așa cum s-ar putea crede la prima vedere, de la asocierea haiducilor cu hoții organizați în cete care sunt intitulate curent astfel, ci ea este dată de faptul că, aproape întotdeauna, actorii se însoțesc de

⁷ La sfârșitul secolului al XX-lea, pluralitatea de perspective etnologice și, implicit, hermeneutica diferită pe care o primesc investigațiile de teren se reflectă în „criza de încredere” despre care scria Robert Auger, enunțând dihotomia „ethnographic description” vs „ethnological understanding” (Auger 1995: 97): „A crisis of confidence has recently arisen in ethnography. As newer generations of anthropologists have revisited sites studied earlier by other ethnographers, disagreements about the interpretation of particular cultures have begun to occur. [...] Different anthropologists could come to opposite conclusions about the same society” (*ibidem*: 97). Terenul folcloric trebuie „problematizat”, și nu „exploatat”: „Etnologia europeană ca etnologie națională are practica terenurilor scurte, cu reveniri, dar prezentul îl pune pe cercetător în fața unei realități care cere reconsiderarea parametrilor de observație și sub aspectul temporalității. Presiuni asupra timpului de cercetare exercită și schimbarea raporturilor «autoritare» dintre cercetător și cercetat în raporturi de comunicare «deliberativă»” (Zane 2007: 72).

⁸ „Din cele aproximativ 3500 de dosare, conform numerotării acestora, astăzi arhiva cuprinde 2861 de dosare, păstrate în fondul documentar Arhiva de Folclor «Vasile Adăscăliței», la Biblioteca Județeană «Nicolae Milescu Spătarul» din Vaslui”. O parte dintre benzile de magnetofon și dintre fotografiile se află la Muzeul Etnografic al Moldovei (Iași) (Adăscăliței 2015: 9, 10).

o fanfară (numită popular *bandă* sau *bantă*)” (*ibidem*: 133) –, suntem de părere că etimologia populară (*bandă* de hoți – *bantă* de colindători) este și cea reală, în cazul de față, întrucât ni s-a relatat că *banta* era formată în anii precedenți din: „Harap (care-l întreba pe stăpânul casei dacă primește Capra, n.n.), Ofițarⁱ (care conducea jocul, indicând intrările și ieșirile celorlalți participanți, n.n.), Arnăutu-ntreg (care era *comoraș*, adică strângea banii primiți de la gospodarii de casă, n.n.), două Jumătăți di arnăut, Căldărăriⁱ, Moșneziⁱ, Jidanⁱ, Doctor, Urs, Ursar”⁹. Când gospodarul avea fete, mai întâi se juca în ogradă o *sîrbî* cu ele, spre a cinsti casa, apoi se începea *Capra* propriu-zisă. Harapul, dat cu funingine pe față, avea buzdugan în mână și două curele cu clopoței încrucișate pe piept; prin costum și prin săriturile executate, el trimite cu gândul la imaginea călușarilor. „Căldărări” îmbrăcați cu fuste colorate „ca la șatrî” și cu ciocane în mâini dansau țigănește (rolurile sunt și acum jucate de bărbați, Capra fiind o ceată exclusiv masculină).

„În mod curent, *capra* este echivalentă cu *turca* în Transilvania și considerată o corespondență moldovenească a acesteia și a *brezaiei* din Țara Românească, lucru – până la un punct – justificat” (Adăscăliței 2015: 42). Capra, formă elementară a teatrului popular, după o expresie a lui Gheorghe Vrabie, des întâlnită în Europa estică și în Balcani, se poate juca fie „pe brânci”, aplesat (cel care o joacă se sprijină într-un baston, sau sunt doi participanți care „se îmbracă” în Capră și manevrează masca), fie „în picioare” (cum a fost cazul și la Țibănești). Mascoida și „corpul” Caprei sunt realizate în așa fel încât să se potrivească tipului de joc practicat de către cel/cei ce urmează să se deghizeze astfel.

Mobilitatea fălcii de jos caracterizează măștile moldovenești. [...] Corpul caprei prezintă o construcție accentuat variabilă: de la capra de stuf, la capra de hârtie dreaptă sau încrețită, multicoloră sau sură – *de ziar* –, *tot mai des întâlnită în ultima vreme și tot mai pe larg*; de la corpul din macat (covor, mai ales în zona de sub munte), la corpul din pătură (în zona Târgu-Neamțului și a Pașcanilor); de la corpul din blană de oaie (cel mai vechi – desigur, întâlnit izolat în județele Bacău, Botoșani, Suceava), la corpul *din pânză albă (imaginat mai ales de tineretul școlar)*; de la cel alcătuit numai din batiste frumos cusute (la Toșorog, județul Neamț), la corpul ornat cu bucăți de ciupercă maronie (în jurul Romanului) (Adăscăliței 2015: 44).

Sublinierile pe care le-am operat în citatul precedent au avut în vedere dinamica socialistă a obiceiului și modul în care culegătorul a înțeles să o evidențieze; mai semnificativă decât acest „acordaj” ideologic al datinii este însă persistența măștii de Capră în alaiurile de An Nou, în ciuda ingerințelor politice în fenomenul folcloric.

Instrumentele folosite erau trei-patru *dóbi*, trișca, vioara și, mai nou, fanfara: „Dóbi poa’ să șîi și trii-patru, da’ una o joacă Ursaru. Înainti, din fluir, cu trișca și fluiera. Pî-urmî o vinit cu viôara, cu cobza, ș-acuma-î fanfara. [...] Cîvilizațîia, pretențîili – fanfara, la sârbătorⁱ, fanfara!” (*idem*). *Muzica se împăca* (se tocmea) pentru unsprezece „cântări”: una în seara de Sfântul Andrei, șase în cele trei zile și trei nopți de Crăciun, două la Anul Nou, două la Bobotează. În Țibănești, trupa pe care am urmărit-o colindând a fost însoțită de șapte instrumentiști (șase suflători și un toboșar). Din *bantă* (Capră) mai făceau parte Jidanii, singurii care nu erau

⁹ Inf. Constantin Timofte, Tungujei, com. Țibănești, Iași.

mascați, ci doar costumați cu pelerine proaste, pălării, serviete și cârje; ei umblau să cumpere orice: „îmⁱ dai la mini, cî ieū dau bani la tini, ieū plătesc bini” (*idem*).

Doctorul, alt personaj al *bantei*, este veterinar; el umblă cu geanta pe braț, cu un *cortel* și cu pălărie, cu cârjă în mână; în geantă are o seringă cu apă și în mână un iepure sau o pasăre moartă, cărora le face „injecții” și pe care în final îi va învia, ca un doctor bun ce este.

„Muzica” (fanfara) alaiului din Țibănești (Iași și un Urs). 31 decembrie 2015, fotografie A. Cambose

Grupul cel mai numeros, care este în același timp și un soi de gardă pentru restul participanților, în caz că au loc ciocniri între trupele de colindători, îl reprezintă și astăzi Moșnegii; ei au „niști *hadarați* di lemni în mîni”, adică niște pari cu care, la nevoie, apără ceata; în trecutul apropiat, după cum își amintesc țăranii din sat, flăcăii mai mari, „libiraș” din armată, se făceau deseori Moșnegi doar spre a-i proteja pe cei mai mici sau mai slabi dintre membrii alaiului. Moșnegii execută dansuri și intervenții gestuale, mimând de multe ori violența, fără dialog. Când un Moșneag vorbește, el își preface vocea, transformându-și-o într-un glas pițigăiat, ca de femeie, scopul fiind deghizarea totală a interpretului.

Măști de Moșnegi în parcul secular al familiei boierești Carp, la Țibănești. 31 decembrie 2015, fotografie A. Cambose

Măști de Moșnegi, Țibănești (Iași). 31 decembrie 2015, fotografia A. Cambose

Costumul Moșnegilor este arhaizant, după cum o sugerează și numele: mască impresionantă, cojoc întors pe dos, ȋtari, opinci, tălăngi legate cu lanțuri pe piept sau la spate – cei mai mari pot purta până la douăzeci de tălăngi, în vreme ce băieții mici doar vreo patru; în mână ȋin *hadaragul* sau un băț cu un craniu de berbec drept măciulie. Important este ca Moșnegii să aibă o statură cu mult mai impozantă decât cea a unui om obișnuit. Măștile le acoperă integral fața. Fie că sunt modern-ilariante, fie că trimit, tradițional, la chipul strămoșului mitic, ele nu pot lăsa asistența indiferentă. La Țibănești, Moșnegii reprezintă principalii creatori de atmosferă. Sunt numeroși, parcă ubicui, prezența lor masivă și greoaie umple spațiul vizual. Au o aparență atemporală, prin pieile de oaie suprapuse, cu blana în afară, cu ciucuri și tălăngi; când umbli în urma lor, pe drumul dintre case, ȋți creează senzația auditivă (și nu numai) că mergi după o turmă de oi.

Dar nu toți Moșnegii poartă măști tradiționale. Contemporaneizarea și refuncționalizarea folclorului au asigurat supraviețuirea obiceiurilor aflate într-o permanentă dinamică; azi, printre Moșnegii din Țibănești ȋntâlnim unul cu chip de pisică sălbatică, o Mireasă cu rât de porc și colți, un preot KKK dotat cu o cădelniță din recuzita bisericească ortodoxă, o mască-replică ilariantă a lui Jack Sparrow, căpitanul Piraților din Caraibe (din filmul cu același titlu), care ține în mână un (totuși, tradițional) purcel mort. Constatarea dinamicii colindatului cu măști în Moldova consolidează convingerea că filonul folcloric este încă viu și activ și că va rămâne astfel cel puțin în anii următori:

Folclorul este „cultură vie”, aflată într-o dinamică ascendentă, în evoluție, ȋmbogățire, perfecționare a formelor de exprimare în raport cu necesitățile grupului și ale individului (Ispas 2003: 17, 32).

*Măști de Anul Nou: Moșneag, Mireasă-porc și Jack Sparrow, la Țibănești.
31 decembrie 2015, fotografii A. Cambose*

Moșnegii se întâlneau, în trecut, destul de rar printre măștile din Moldova, din moment ce Vasile Adăscăliței afirma în 1970 că „dispunem de o singură variantă a acestui joc, din Popești, județul Iași” (Adăscăliței 2015: 96). Amploarea deosebită pe care o are ceata Moșnegilor în Țibănești astăzi este, credem, un fenomen care merită o atenție sporită.

*Măști de Moșnegi cu hadarag și băț cu craniu de berbec, Țibănești (Iași).
31.12.2015, fotografii A. Cambose*

Măști de Moșnegi și Bloj, la Țibănești (Iași). 31. 12. 2015, fotografii A. Cambose

Constantin Brăiloiu atrăgea atenția asupra faptului că toate manifestările folclorice, ca „obiectivări” ale spiritului național, nu sunt decât reflexii, materializări ale fondului viu care le naște și în care ele trăiesc. Cu această fundamentală precizare, distincția lui Densusianu între „ce se moștenește” și „ce se adaugă pe fiecare zi” se topește în intuiția caracterului organic al folclorului; propriu-zis, folclorul „din trecut” nu mai există pe teren, la fel cum nu mai există omul de ieri, decât prefăcut în cel de astăzi; chiar și civilizația materială tradițională supraviețuiește numai printr-un delicat echilibru, într-o perpetuă transformare. Terenul nostru de Anul Nou 2015 de la Țibănești datorează mult deschiderii și entuziasmului localnicilor, în special lui Constantin Timofte, ghid și hermeneut, „translator” al registrului festiv genuin local în termenii de înțelegere ai Străinului etnolog. Cu inteligența lui vie, țăranul știe să exprime într-un mod absolut riguros, adică în același timp plastic, nuanțat și cu exactitate, ceea ce teoretizează cercetătorii – de pildă, dinamica trecut–prezent în fenomenul folcloric. Diagnosticul lui aparent contradictoriu dă măsura cea mai adecvată a realității:

[Erau] oșaminⁱ cari credeu în toți mișili sărbătorⁱ, înainti. Noi acum depășim niști treburi, nu ținim cont.[...] Credința s-o perdut foarti mult. Ș-o perdut foarti mult din credinți. Cu rețimurili carî-o fost... Dar în momentu di față, lumea încî măi ari credinți¹⁰.

(urmare în nr. 1/2020)

¹⁰ Inf. Constantin Timofte, Tungejei, com. Țibănești, Iași.

Mască de Moșneag și inf. Constantin Timofte, Țibănești (Iași).
31 decembrie 2015, fotografie A. Cambose

Surse

Segneanu Costache (79, n. 1940, șofer pens., 7 cl., sat Tunjujei, com. Țibănești, Iași).
Timofte N. Constantin, (88, n. 1931, agr., 8 cl., sat Tunjujei, com. Țibănești, jud. Iași).

Bibliografie

- Adăscăliței 1970: Vasile Adăscăliței, *Jocul ursului, de Anul Nou, în Moldova*, în „Analele Științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza» din Iași”, XVI, p. 21–32.
- Adăscăliței 2003: Vasile Adăscăliței, *Un străvechi joc dramatic cu mască zoomorfă: Capra*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei”, III, p. 75–80.
- Adăscăliței 2015: Vasile Adăscăliței, *Teatrul popular de Anul Nou în Moldova*, ediție îngrijită de Lucian-Valeriu Lefter, Iași, Editura PIM.
- Aunger 1995: Robert Aunger, *On Ethnography: Storytelling or Science?*, in “Current Anthropology”, vol. 36, no. 1, Special Issue, *Ethnographic Authority and Cultural Explanation*, Feb., p. 97–130.
- Brăiloiu, Ispas 1998: Constantin Brăiloiu, Sabina Ispas, *Sub aripa cerului*, antologie de Sabina Ispas, Mihaela Șerbănescu, Otilia Pop-Miculi, București, Editura Enciclopedică.
- Caraman 1983: Petru Caraman, *Colindatul la români, slavi și la alte popoare. Studiu de folclor comparat*, ediție îngrijită de Silvia Ciubotaru, prefață de Ovidiu Bârlea, București, Editura Minerva.
- Ispas 2003: Sabina Ispas, *Cultură orală și informație transculturală*, București, Editura Academiei Române.
- Ispas 2012: Sabina Ispas, *Rosturi și moravuri de odinioară*, București, Editura Etnologică.
- Lévi-Strauss, Éribon 2001: Claude Lévi-Strauss, Didier Éribon, *De près et de loin*, Paris, Poches Odile Jacob.
- Pascu 1910: G. Pascu, *O încercare de mistificare istorică sau cartea d-lui R. Rosetti Pământul, sătenii și stăpânii*, București, Noua Tipografie Brozer & Parzer.
- Zane 2007: Rodica Zane, *Etnologie la timpul prezent*, București, Editura Universității din București.

Performing on Stage or Wandering Through the Village? New Year's Eve Masque Carrolling in Țibănești (Iași), December 2015 (I)

This paper deals with the question of how and how much of the Romanian folk traditions related to New Year's Eve celebration have been transmitted from the last century to the present days in some Moldavian villages from the Eastern part of the country. It brings into discussion the specific alterations induced by communist cultural politics during the second half of the twentieth century, among which the most relevant for the ethnographic field seems to be the establishment of official festivals such as *Cântarea României*, comprising bits and pieces of popular rituals, reshaped by the former political regime according to its ideological criteria. In order to evaluate the present situation, in 2015 I conducted a field research in Țibănești and the surrounding villages in Iași county.

There are two basic approaches in ethnographic research: studying the literature previously written on a particular topic, and backing it with specific fieldwork. This paper reflects the sequential use of both methods, which enables the results of one approach to respond in a better understanding of the other.

Masque carolling and offering symbolic, as well as proper gifts on New Year's Eve – a custom most germane to traditional life in small communities – represent the main focus of the first part of my paper. Romanian ethnology has identified five traditional ways of carolling, of which masque carolling seems to be the most ancient. Romanian term *colinda* means both the custom of wandering through the village on festive occasions such as Easter, Christmas Eve, New Year's Eve or individual celebrations, in order to offer gifts and propitious wishes, and the songs sung on Christmas Eve by children or/and adults who go from one house to another bringing the good news of Nativity or awakening various mythological elements in the memory of the community. On the one hand, the continuity of such practices is guaranteed by the long-term mechanisms of tradition. On the other hand, communist authorities have interfered by trying to recreate the folklore and the popular culture according to their ideological criteria. Thus, a new series of (official) celebration emerged, aimed at replacing the old, untamed, and seemingly “irrational” popular ones. Official festivals turned peasants into stage performers. Could those peasants have regained their ancient heritage by now, after decades of ideological forced compliance?

Applying this conceptual framework, I expected to find on the ethnographic field the results of merging the two sets of practices. Indeed, the celebration of New Year's Eve started in 2015 at Țibănești as an official contest among peasant companies delivering a stage performance. Then, once the winners had been declared and rewarded by the local authorities, the “performers” got off the stage and gathered at the local pub, which proved to be a real centre of community festive life. The atmosphere changed into that of an authentic popular feast, with people carousing and getting ready for the next part of the celebration, which was masque carolling through the village. The masque troupe is locally called *Capra* (The Goat). It is an assembly of dancers and instrument players who perform folk dances and drama, with the aim of symbolically putting an end to the ancient year and starting over a new one, which is meant to be perfect in every aspect of community and individual life. The troupes go from one house to another, wearing the *Capra* (Goat) mascoide, along with some heavy, furry masques such as the ones called *Mosnegii* (Old Men), ritual attires such as *Ursarul* (the Bear Master), grotesque ones, such as *Țiganca* (The Gipsy Woman, always performed by a man) or frightening ones, such as *Lupul* (the Wolf) and *Moartea* (Death).

This paper contains the first part of the description of the present ritual New Year's Eve masque carolling in Țibănești (Iași county) and some hypotheses on the dynamics of the phenomenon. The topic will be continued in a future article, where the second part of the description and the conclusions will be delivered.